

Tann svartí seyðurin av Lítlu Dímun — Føroya elsta seyðaslag!

Dímunarseyðurin komin heim aftur til Føroya

Lagt til rættis og myndir: Jan Müller

— eins stórt náttúrusøguligt virði sum kirkjubestólarnir

Tað liggur so stórt virði í teimum trimum Dímunarseyðunum, sum í hesi vikuni komu aftur til Føroya aftaná at hava verið í Danmark í 150 ár, at teir vórðu sendir við tveimum flogfórum. Hetta var gjørt fyrri at tryggja sær, at datt annað flogfarið niður, so fórust ikki allir seyðirnir, men bert ein ella tveir.

— Eg eri ógvuliga glað um, at seyðirnir eru komnir aftur til Føroya, sigur ein fryntlig Doretha Block, á Náttúrugripasavninum, í samrøðu við Tíðinablaðið Sosialin. Hon sigur, at hetta er ein «sensasjon», sum er eins stór, um vit høvdu fingið Kirkjubestólarnir heim aftur. Teir koma so einarferð.

Dímunarseyðurin, sum her er talan um, er útstappaður, og hevur verið varðveittur á Zoologisk Museum í Keypmannahavn í skjótt 150 ár. Seyðurin verður latin Náttúrugripasavninum sambært eina avtalu um skifting av slíkum lutum millum stovnararnar í Føroyum og í Danmark.

Saman við seyðunum er leiðarin á Zoologisk Museum Tove Hatting, komin til Føroya. Orsøkin til at seyðirnir koma júst nú er tann, at Norðurlandahúsið verður tikið í brúk, og í hesum sambandi skulu seyðirnir vístast fram har teir næstu mánaðirnar. Aftaná skulu teir so hava fast innivist hjá Náttúrugripasavninum í Havn.

Vit prenta her grein úr lítum hefti um seyðin. Tað er útgivið av Zoologisk Museum og umsett til føroyskt av Hans Thomsen

Inngangur

«Í sambandi við eina skifting av visindaligum tilfarum millum Føroya Náttúrugripasavnið í Tórshavn og Zoologisk Museum í Keypmannahavn verða 3 útstappaðir seyðir sendir til Føroya á vori 1983. Tað snýr seg um tann Føroyum so gitna dímunarseyðin. Eisini verður skipað fyrri einari framsýning um henda seyð, søgu hansara og týðning fyrri rannsókn av seyðaslagum áður í fyrndini. Henda framsýning verður

fyrst havd á Zoologisk Museum og síðan við seyðunum flutt í Norðurlandahúsið í Tórshavn. Seinni fara so seyðirnir at gerast partur av teimum festu framsýningunum á Føroya Náttúrugripasavni í Tórshavn.

Tann styggi seyðurin á Lítlu Dímun

«To Fierdinger fra Store Dimon udi Sydsydost ligger lille Dimen, er ubebyggt, og at regne blandt Holmene, er rund og opstaar af Havved, som et rundt og høyt spids Bjerg, derpaa gaa vilde Faar».

Hetta skrivar sóknarpresturin í Suðurstreymoy, Lucas Debes, í árinum 1673 í bók síni «Færøe et Færøa Reserata».

Enn um miðju seinastu öld var ein skipan av smáum svørtum seyði á Lítlu Dímun. Hetta verður nevnt í teimum ymsku lýsingunum av Føroyum í forðum. Alt bendir á, at hetta er eitt fylgi, sum í øldir hevur livað avbyrgt á hesi oyggj. Í árinum 1800 sigur Jørgen Landt í bók síni um Føroyar, at «de sorte Faar dog maa være af en egen Art, de ere smaa med kort krøllet Uld, de forene sig ikke gerne med andre Faar, som sættes paa Øen og deres Kjød har et eget mørkt Udseende».

Longu frá árinum 825 er til frásagn um seyð í Føroyum. Írski munkurin Dicuil sigur frá, at norrønar ránsmenn hava avoytt írsku einbýlismenninar, sum høvdu sett bugv har, so at oyggjarnar nú einans «beboes af får og såre mange forskellige søfugle». Men roknast má kortini við, at teir landnámsmenn, sum komu úr Noreg í víkingatíðini, høvdu sin egna seyð við sær, á sama hátt sum teir høvdu tað til Íslands og Grønland. Kann henda, at Dímunarfylgið er ættað frá seyðinum hjá vikingunum, men nakra vissu fyrri hesum hevur ein to kortini ikki. Íð hvussu er hevur okkurt um ár 1600 seyðaslaga gingið víða seyðapest ella «Svartafelli», íð nærur orðrap allir skipanir, so neyðugt varð at innflyta seyð, fyrri ein part úr Íslandi, fyrri ein part úr Hetlandi. Harafturat sigst, at seyðurin á Lítlu Dímun einaferð skal vera niðurskotið áður, fyrr enn hann umsiðir varð avoyddur umleið ár

1860, men nakað gjallari um hetta veit eingin.

Norrøn seyðaslag

Tann seyður, sum í yngri steinöld kom til Norðurlond við jarðarbrúkinum, líkist enn síni rót, muffloninum. Hann hevði stuttan dntil, og bæði slógini vóru hyrnt. Meðan veðrahornini vóru ramlig og við árunum kropnaðu í ofaran snýril, vóru ærshornini kløn, heldur kroppin og áflot í tvørskurði. Av tí at tey sipaðu til geitahorn, tó at tey ikki vóru javnsett, men stóðu í gævum horni út úr høvðinum, hevur hesin seyður verið roptur hin geitahyrnti.

Um royvið á hornum vita vit lítið, men vit hava loyvia t halda, at tað enn sipaði mest til tað hjá villdjörum og má hava verið grov broddahar, eisini rópt kempur, og stutt og fin rot. Um rötin longu tá var longd, so hon hevur dugað at spinna til tógv, er óvist. Men longu íbronsöldini er so seyðaroyvið broytt, og ullin vorðin so sið, at til hevur borið at nytt hana at virka klæði ur. Men sjálvt uppi í tí virkaði ullini, sum funnin er, eitt nú í eikistugrevstrum, hava kortini verið stutt og grov kempahar, so enn í bronsöldini hevur seyðurin havt eitt heldur frumkent royvi.

Av beinum, íð funnin eru, vita vit eisini, at nógv av ærseyðinum í hesum tíðarskeiði antin var kollut, ella smáhyrntari enn steinaldarseyðurin. Hetta bendir á, at arvføðiligar broytingar eru

farnar fram í djörumum, so at bött hevur verið um slagið.

Í jarnöldini fóru tey í rómverska ríkinum rættiliga undir at bota um slagið fyrri at faa finari og hvitari ull. Bæði klæði og kanska livseyður við hava verið útflutt, eisini til Norðureuropa. Tað er helst í hesum tíðarskeiði, at komið er fram til tað seyðaslagið, sum framvegis verður havt sum æyður mangastaðni, úr Íslandi í vestri til Finnlands í eystri, og sum rópt verður hitt norðureuropeiska seyðaslagið.

Hjá mongum av hesum seyðaskipanum eru bæði slógini framvegis hyrnt, men ofta sæst stórir munur á hyrningini hjá ærseyðinum, sum ógvuliga ofta er púra kollutur. Eisini hevur hetta slagið, mótsatt teimum seyðaslagum, sum bött hevur verið munandi um, varðveitt evnini at kasta ullina eina ferð um árið, eins og villini seyðurin.

Samansetingin av seyðaroyvinum er sum nevnt broytt longu í forsøguligari tíð, so rötin er long og vorðin ramligari. Einaferð eru eisini broddaharini umskapað til ta siðu glitrandi broddaullina. Hjá stakslegum, eitt nú tí gotlendiska hagaseyðinum, hava veðrarnir to framvegis ramliga bringumen og pesju av svørtum kempaharum á harygginum, men hjá flestlimum øðrum slagum vantar sjálvt veðurlamdsseyðinum tilik hár. Spjadd út um kroppin eru to leivdir av hesum at finna. Í slíkum fari verða tey ropt líkhar.

Soay-seyðurin

Hiti frumkendasta norrøna seyðaslagið er Soay-seyðurin, sum livir á oynni St. Kila í Ytru Suðuroyggjum (hebridunum). Hetta er smáur klanraligur seyður við stuttari morreyðari ull og aloftast buklosur, og ærseyðurin er vanligu kollutur. Hildið verður, at hann er fjarsettur longu í bronsuöldini og hevur livað órøktur og óansaður, uttan at nýggj röt er sett við siðan.

Hin føroyski seyðurin nú á dögum er eisini eitt serligt frábrigdi av norrøna seyðaslagnum. Hann er upp á seg heldur smáur og klanraligur við ógvuliga siðum broddi og stuttari röt. Meðan veðurlambsseyðurin altíð hevur ramlig horn, er nógv av ærseyðinum heilt kollut, men kortini sæst eisini nógv við trivaligum hornum, eins og allar hornastæddir, meira og minni kropnar, eru at finna.

Seyðurin á Lítlu Dímun hevur í mongum sipað til Soay-seyðin, men bert hetta, at hann ikki kann vera komin til Føroya fyrr enn í víkingatíðini, hevur við sær, at bött hevur verið heldur meira um slagið. Hetta sæst eisini av, at h.n ljosi bukurin, sum eyðkendur fyrri villini seyðin, og sum stórir partur av Soay-seyðinum hevur varðveitt, vantar.

Men dímunarseyðurin er á sama hátt sloppin at liva villur. Hetta hevur við sær, at slagið er farið at bregða frá kyrrseyðinum, av tí at eitt nú tann seyður, sum av ullferð ella øðrum var óeftirynsktur

og menn tí ikki vildu hava at ala av sær, ikki hevur verið tikið. Eisini hevur tað havt nógv at siga fyrri alt fylgið, at teir ikki teir ringu vetrarnar hava givið hoyggj, og tí hevur einans tað harðbaldast livað eftir. At geva hoyggj um veturin hevur ikki einans týðning fyrri livseyðin, men eisini fyrri fostrið hjá tí kvindna ærseyðinum. Hjá villini seyði, eitt nú Soay-seyðinum, sæst nógv meira av deyðlembdum, enn hjá kyrrseyði, har eisini ber til at taka hond um tey veiklu lombini og geva teimum at sugva. Av hesum er hin villini seyðurin vorðin eitt smávaksið barðbalið seyðafylgi, sum ikki einans upp á kropp, men eisini í skaplyndi er farið at bregða frá kyrrseyðinum, og tí hevur tað, sum Jørgen Landt skrivar, helst ikki komið sær upp í hin seyðin, sum uppsleptur varð í oynna.

Ein seyður kemur til Danmarkar

Til o.u. miðja seinastu öld livdi sostatt hin svartí seyðurin á Lítlu Dímun. Í 1822 setti J. H. Reinhardt professari seg í samband við Løbner amtmann í Tórshavn fyrri at faa náttúrusøguligt tilfar til kongliga náttúrusøguliga savnið í Keypmannahavn. Tað var eina mest fugli og hvali hann hevði áhuga fyrri, men um somu leið spurdi hann, um vánir vóru at faa sendandi einar tveir livseyðir av villa seyðaslagnum á Lítlu Dímun.

Hin 14/8 1822 skrivar amt-

